

JULIA DZIWOKI, HALINA DUDAŁA

PRACOWNIA

baza danych do obsługi pracowni udostępniania zbiorów

1. Z HISTORII ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO W KATOWICACH

Istniejąca od 1925 r. diecezja katowicka oraz działające w jej ramach różnorodne instytucje kościelne, stały się w okresie minionych siedemdziesięciu lat, twórcami bogatego i stale narastającego zbioru dokumentów. Stanowią one źródłową bazę dla badań nad dziejami i kulturą regionu górnośląskiego. Wszystkie akta powstające aż do 1922 r. są wytworami Kurii Biskupiej we Wrocławiu. Historia natomiast samego Archiwum Diecezjalnego (obecnie Archidiecezjalnego) w Katowicach rozpoczęła się w chwili powołania do życia przez kard. Adolfa Bertrama Książęco-Biskupiej Delegatury dla polskiej części Górnego Śląska (1921), później zaś na mocy decyzji papieża Piusa XI Administracji Apostolskiej dla Śląska Polskiego (1922). Administratorem apostolskim mianowany został ks. dr August Hlond, który jako pierwszy rozpoczął starania o przejęcie akt dotyczących terenów objętych jego jurysdykcją. Do oficjalnej ekstradycji akt bieżących koniecznych dla urzędowania Administracji doszło 19.09.1923 r. Przejęto wówczas z Wrocławia zespół akt personalnych księży inkardynowanych do Administracji Apostolskiej, akta lokalne 128 parafii, akta wizytacyjne, protokoły konwentów dekanalnych, akta dziekańskie i uposażeniowe 6 dekanatów, akta fundacji B. Polednika w Lyskach, akta dotyczące zgromadzeń zakonnych oraz akta rzeczowe. Kolejny raz doszło do przekazania tak pokaźnego zbioru archiwaliów dopiero 22.06.1927 r. Fakt ten był bezpośrednią konsekwencją realizacji postanowień zawartych w bulli papieskiej z dn. 28.10.1925 r. *Vixdum Poloniae unitas*¹.

Wraz z organizacją diecezji należało również stworzyć nowoczesną kancelarię i archiwum Kurii Diecezjalnej. Pracami tymi zajął się już w 1925 r. ks. Juliusz Bieniek (1895-1978), późniejszy biskup pomocniczy diecezji katowickiej. Wszelkie zmiany w archiwum przeprowadzone zostały według tych

¹ F. Maroń, *Archiwum Diecezjalne w Katowicach – jego początki, dzieje i obecny stan*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 7 (1974) s. 6-15.

samych zasad, jakie obowiązywały w archiwum Delegatury w Berlinie². Bp J. Bieniek uporządkował całość akt oraz ustalił system sygnatur funkcjonujący w kancelarii katowickiej do dnia dzisiejszego. Opracowany przez bpa J. Bieńka system kancelaryjno-archiwalny przyjęty został także przez inne kurie diecezjalne w Polsce, uznano go bowiem za wzorcowy³.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej władze katowickiej Kurii Diecezjalnej postanowiły zabezpieczyć najbardziej wartościowe archiwalia. Wywieziono łącznie 175 tomów akt (XVI-XX w.) i umieszczono je na wiejskiej plebanii w Imielinie. Jednakże w czasie działań wojennych w 1945 r. plebania została zbombardowana, wszystkie zaś akta uległy spaleni. Zachował się jedynie sporządzony jeszcze w okresie międzywojennym spis owych archiwaliów.

Ostateczne unormowanie działalności Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach nastąpiło w dniu 3.04.1991 r., z chwilą nadania mu przez księdza arcybiskupa Damiana Zimonia samodzielności prawnej oraz przyjęcie statutu i regulaminu. Fakt ten posiadał charakter nie tylko formalnoprawny, ale stanowił rzeczywiste wyjście na przeciw rosnącym zapotrzebowaniom osób korzystających z naszych zbiorów.

2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBU

Posiadany przez katowickie Archiwum Archidiecezjalne zasób obejmuje nie tylko dokumentację najnowszą, tzn. XX-wieczną, odpowiadającą okresowi istnienia samej diecezji katowickiej. W znacznym stopniu (ok. 30-40 %) składają się na nią również źródła staropolskie (najstarsze pochodzą z drugiej połowy XVI w.) oraz dokumenty XVII, XVIII i XIX-wieczne o proveniencji austriackiej i pruskiej. Swoista mozaika archiwaliów jest bezpośrednim odzwierciedleniem losów samego Górnego Śląska na przestrzeni wieków.

---

² J. Dziwoki, *Źródła do dziejów Bogucic w zasobach Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach*, w: *Parafia Bogucicka. Tradycja i współczesność*, red. ks. J. Wyciśło, W. Świątkiewicz, Katowice 1994, s. 400-401.

³ J. Dziwoki, *Bieniek Juliusz*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 29.

Zasób katowickiego Archiwum składa się zatem z następujących 13 zespołów, gromadzących łącznie 34 267 jednostek archiwalnych:

NAZWA ZESPOŁU	SKRÓT NAZWY	ILOŚĆ J.A.
1) Akta Personalne	AP	900
2) Akta Lokalne	AL	12 000
3) Akta Rzeczowe	ARs	3 000
4) Zbiory Specjalne	ZS	1 000
5) Kancelaria Biskupa S. Adamskiego	KBA	320
6) Kancelaria Biskupa J. Bienka	KBJB	500
7) Kancelaria Biskupa H. Bednorza	KBB	1 000
8) Kancelaria Ks. Wikariusza Kapitulnego J. Piskorza	KWJP	20
9) Bullarium	BL	50
10) Zbiór Fotografii	ZF	15 000
11) Zbiór Kartograficzny	ZK	100
12) Zbiór Plakatów	ZP	300
13) Wikariat Generalny w Cieszynie	WGC	77

3. UŻYTKOWNICY PRACOWNI UDOSTĘPNIANIA ZBIORÓW

Wprowadzenie w życie statutu, nadanego Archiwum Archidiecezjalnemu w Katowicach w 1991 r., pociągnęło za sobą konieczność zorganizowania pracowni udostępniania zbiorów. Od 1992 r. osoby korzystające z naszych archiwaliów posiadają do dyspozycji pomieszczenie zawierające 5 stanowisk pracy, z których korzystać można przez cały tydzień, także w godzinach popołudniowych. W pracowni znajduje się inwentarz kartkowy dla tych zespołów, które zostały dotychczas opracowane oraz inne – także drukowane – pomoce archiwalne⁴. Ilość osób korzystających ze zbiorów naszego Archi-

⁴ J. Dziwoki, H. Kowalczyk, *Kancelaria Biskupa Stanisława Adamskiego w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, 27/28 (1994-1995), s. 435- 483.

wum w okresie od 1991 do 1995 r. oraz charakter przeprowadzonych przez nie kwerend kształtowały się w następujący sposób:

Charakter kwerendy (typ pracy)	Ilość osób
Praca magisterska	119
Praca doktorska	23
Praca habilitacyjna	13
Inne	50

Źródło: *Sprawozdania z pracy Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach z lat 1991-1996.*

4. BAZA TECHNICZNA

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach mieści się w gmachu Kurii Metropolitalnej wybudowanym w okresie międzywojennym. Zajmujemy zatem pomieszczenia przystosowane dla potrzeb archiwalnych. Dysponujemy 5 magazynami rozlokowanymi częściowo w piwnicach gmachu Kurii, częściowo natomiast na pierwszym i trzecim piętrze budynku. Pracownia udostępniania zbiorów połączona jest z pomieszczeniem, w którym znajduje się komputer obsługiwany wyłącznie przez pracowników Archiwum. Zaznaczyć również trzeba, że w Archiwum pracują dwie osoby, do których należy kompleksowa obsługa pracowni udostępniania, wykonywanie wszelkich prac wewnątrz Archiwum, a ponadto czynności związane z funkcjonowaniem samej Kurii Metropolitalnej, wobec której Archiwum jest instytucją przyległą. Archiwum łączy więc w sobie dwie funkcje: 1) składnicy akt kurialnych (archiwum zakładowe Kurii) oraz 2) archiwum historycznego prowadzącego – zgodnie ze Statutem – własne prace naukowe.

5. PRACOWNIA

– baza danych do kompleksowej obsługi pracowni udostępniania zbiorów

Prace Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach nad wykorzystaniem relacyjnej bazy danych Access 2.0, zakładają już na wstępie specyficzne – w porównaniu z archiwami państwowymi o wieloosobowej obsadzie – warunki, w jakich program ten jest wykorzystywany. Prace te prowadzone są przez nas już od 1994 r. Przed ponad trzema laty relacyjna baza danych Access nie

była jeszcze powszechnie znana ani też wykorzystywana zarówno przez archiwa państwowe, jak i kościelne. Ówczesne bazy danych dla potrzeb archiwów powstawały w oparciu o takie programy jak m.in. dBase, Clipper, CDS ISIS, później natomiast FoxPro.

Po raz pierwszy efekty naszych prac przedstawione zostały w październiku 1996 r. w Toruniu w Zakładzie Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika podczas V Sympozjum poświęconego problemom struktury zasobu archiwalnego w perspektywie komputeryzacji. Udział w tym Sympozjum był wynikiem ukończenia przez nas podyplomowych studiów w zakresie informatyki archiwalnej pod kierunkiem prof. Bohdana Ryszewskiego i prof. Haliny Robótki. Studia te dały nam możliwość zapoznania się polskim standardem opisu archiwaliów FOPAR oraz stały się źródłem własnych poszukiwań i rozwiązań w dziedzinie komputeryzacji archiwum. Jednocześnie były szansą porównania dwóch programów: FoxPro, na którym oparty został FOPAR oraz Access, na którym pracowałyśmy od 1994 r. Za zgodą prof. B. Ryszewskiego w ramach studiów mogłyśmy nie tylko kontynuować rozpoczęte prace nad Accessem, ale także podjąć starania w kierunku zaadaptowania przez ten program standardu FOPAR. Prace dyplomowe były w związku z tym pierwszymi owocami naszych studiów nad wykorzystaniem FOPAR-u w programie Access.

Po raz kolejny stan naszych badań przedstawiony został w Warszawie, w siedzibie Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych podczas konsultacji, na którą Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach zaproszone zostało przez dr Andrzeja Biernata – dyrektora NDAP. Spotkanie to stanowiło szansę na konfrontację naszego projektu bazy danych pozwalającej na pełną obsługę pracowni udostępniania zbiorów, z tego typu próbami mającymi miejsce w pojedynczych archiwach państwowych. W październiku 1996 r. zajmowały się tym bowiem jedynie archiwa w Szczecinie, Olsztynie oraz Poznaniu. Centralny Ośrodek Informacji Archiwalnej w Warszawie przygotowywał się wówczas do wprowadzenia w sieci archiwów na terenie całej Polski ujednoczonego systemu zarządzania bieżącą pracą archiwów. Na podstawie wystąpienia dr Anny Laszuk (COIA) na tegorocznym III Powszechnym Zjeździe Archiwistów Polskich w Toruniu można zauważyć, że w chwili obecnej Access wprowadzany jest już jako podstawowy program o charakterze relacyjnej bazy danych⁵. Cieszy nas fakt czerpania inspiracji w tym względzie także z dokonania Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach i wykorzystania przez NDAP stworzonej przez nas aplikacji, której jako autorskiemu produktowi nadałyśmy nazwę PRACOWNIA.

---

⁵ A. Laszuk, *Bazy danych w archiwach państwowych*, w: *Archiwa państwowe wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich*, t. 1, Radom 1997, s. 231-239.

Punktem wyjściowym było dla nas ustalenie ilości modułów składających się na system informatyczny naszego archiwum. W koncepcji prof. B. Ryszewskiego zaproponowano bowiem model stworzony z siedmiu modułów, których ośrodkiem jest główna baza danych archiwum tworząca osobny, centralny moduł całego systemu⁶. Analiza funkcji spełnianych faktycznie przez nasze archiwum doprowadziła nas do zbudowania modelu struktury organizacyjnej złożonego z czterech modułów. Oto ich zwięzła charakterystyka.

Moduł pierwszy – **moduł użytkownika**. Moduł ten obejmuje 11 pól:

1. Numer użytkownika
2. Nazwisko i imię użytkownika
3. Pesel użytkownika
4. Stanowisko
5. Instytucja
6. Polecenie
7. Promotor
8. Typ pracy
9. Temat pracy
10. Data rejestracji
11. Adres użytkownika

Każda osoba rozpoczynająca w naszym archiwum kwerendę otrzymuje w momencie rejestracji numer, który jest właściwy tylko dla niej i w związku z tym niepowtarzalny. Stanowi on jednocześnie podstawę dla późniejszego tworzenia relacji z danymi zebranymi w innych modułach. W celu ułatwienia i przyspieszenia pracy przy wypełnianiu wszystkich 11 pól stworzone zostały listy wyboru w odniesieniu do następujących pól: „stopień naukowy i stanowisko”, „instytucja” oraz „typ pracy”.

Moduł drugi – **moduł zamówień**. Zawiera on 6 pól:

1. Numer zamówienia
2. Data zamówienia
3. Numer użytkownika
4. Nazwisko i imię
5. Sygnatury
6. Data zwrotu

Listami wyboru opatrzone zostały pola: „numer użytkownika” – w tym przypadku wykorzystano również podformularz informujący o nazwisku użytkownika w połączeniu z jego numerem; „nazwisko i imię” oraz pole „sygnatury”. Również w tym ostatnim przypadku lista wyboru zbudowana została na

---

⁶ B. Ryszewski, *Problemy komputeryzacji archiwów*, Toruń 1994, s. 68, 77.

podstawie kilku podformularzy. Pozwala to na jednoczesne wyświetlenie sygnatury archiwalnej, tytułu zamówionej jednostki archiwalnej, tomu, dat skrajnych oraz sygnatury topograficznej. W module zamówień stworzony został także przycisk sterujący, dzięki któremu możliwe jest natychmiastowe przejście do bazy danych zgromadzonych w module zasobu. Ze względu na rodzaj funkcji spełnianych przez moduł zamówień wprowadzenie takiego przycisku wydawało się jak najbardziej uzasadnione. Pozwala to bowiem na dokładne „przyjrzenie” się jednostce archiwalnej bez konieczności przenoszenia jej z magazynu do pracowni oraz na sprawdzenie jej położenia w magazynach archiwalnych dzięki sygnaturze topograficznej.

Moduł trzeci to w naszym przypadku **moduł akt udostępnianych**, na który składa się pięć pól:

1. Id
2. Numer użytkownika
3. Nazwisko i imię
4. Data udostępnienia
5. Sygnatura akt udostępnionych

Analogicznie do sytuacji wcześniejszych stworzone zostały listy wyboru w odniesieniu do pola „numer użytkownika”, pola „nazwisko i imię” oraz pola „sygnatury” (z ponownym wykorzystaniem dwóch podformularzy). Również i w przypadku tego modułu konieczne stało się wprowadzenie przycisków sterujących, odsyłających bezpośrednio do modułu użytkownika oraz modułu zasobu.

Czwartym i ostatnim modułem jest **moduł zasobu**. Jeśli odniesiemy zaproponowany tutaj moduł zasobu do koncepcji prof. B. Ryszewskiego, to okaże się, że łączy on w sobie właściwości modułu archiwizacji i ewidencji zasobu, modułu kontroli, przechowywania i konserwacji oraz modułu opisu zasobu⁷. W naszym przypadku moduł zasobu złożony jest z 14 następujących pól:

1. Id
2. Tytuł jednostki archiwalnej
3. Tom
4. Daty skrajne
5. Sygnatura dawna
6. Sygnatura archiwalna
7. Sygnatura topograficzna
8. Wycofanie
9. Data wycofania

---

⁷ Tamże, s. 74.

10. Data zwrotu
11. Słowa kluczowe imienne
12. Słowa kluczowe rzeczowe
13. Słowa kluczowe geograficzne
14. Uwagi.

Lista wyboru stworzona została w odniesieniu do pola „wycofanie” i zawiera wszelkie możliwe przyczyny wycofania akt z procesu udostępniania.

Pomiędzy tak zbudowanymi czterema modułami (użytkownika, zamówień, akt udostępnianych, zasobu) stworzone zostały relacje o charakterze odpowiadającym konkretnym potrzebom osób obsługujących pracownię udostępniania zbiorów. Najsilniej zatem związane zostały pomiędzy sobą moduły „użytkownik”, „zamówienia” oraz „akta udostępniane”. Dzięki niepowtarzalnemu numerowi użytkownika relacja typu jeden do wielu powstała między modułem użytkownika i modułem zamówień oraz modułem akt udostępnianych. Możemy w związku z tym otrzymać szybką i pełną informację o wszystkich danych użytkownika, kolejnych składanych przez niego zamówieniach i trybie ich realizacji oraz o aktach rzeczywiście mu udostępnionych. Bez odwoływania się do modułu użytkownika funkcjonuje natomiast relacja typu wiele do wielu pomiędzy modułem zamówień oraz akt udostępnianych. Pozwala ona na szybkie sprawdzenie dat zamówień i udostępnień wielu akt wielu użytkownikom. Zagadnieniem osobnym jest w naszym przypadku moduł zasobu związany poprzez sygnaturę archiwalną jedynie z modułem zamówień, nie zaś z modułem użytkownika. Użytkownik nie ma zatem wglądu w dane zgromadzone w module zasobu. Mogą one być natomiast pobierane przez pracownika archiwum w chwili realizacji zamówienia.

Na podstawie powstałych relacji możliwe stało się ponadto stworzenie dodatkowych baz danych mających zastosowanie w sprawozdawczości archiwalnej. Baza o nazwie ewidencja zamówień pobiera bowiem dane z modułu użytkownika oraz modułu udostępniania. Zawiera ona następujące pola: numer użytkownika, nazwisko i imię, typ pracy, temat pracy. Jako podformularze zbudowane na bazie danych modułu zamówień uzupełniają ją następujące pola: numer zamówienia, data zamówienia, sygnatury oraz data zwrotu. Baza natomiast o nazwie suma zamówień pozwala na zestawienie w skali wybranego przez pracowników okresu ilości zamówień i czasu udostępniania poszczególnych jednostek archiwalnych. Baza ta zawiera pola: numer użytkownika, data zamówienia, sygnatury, data zwrotu.

Automatycznie stworzony został przez nas natomiast raport o nazwie raport o zasobie, dla którego źródłem danych jest w całości omówiony wyżej moduł zasobu. W taki sam sposób tworzyć zresztą można w przypadku programu Access raporty do każdej z istniejących baz danych, np. raport o użytkownikach, raport o zamówieniach, raport o aktach udostępnianych itd.

Możliwości wykorzystania relacyjnej bazy danych PRACOWNIA dla potrzeb całego archiwum są oczywiście dużo większe. Poprzez system zapytań i związanych z nimi słów kluczowych (stąd ich pojawienie się w module zasobu) można przeszukiwać całość zasobu archiwalnego. Daje to zatem szansę na dokładniejszą, a przede wszystkim szybszą informację naukową. Ma to znaczenie zwłaszcza w archiwum kościelnym obsługiwanym najczęściej przez nieliczny personel, wykonujący szereg zadań wykraczających poza samą pracownię udostępniania zbiorów. W przypadku takich archiwów ważny jest szybki dostęp do informacji o całości zasobu, zlokalizowaniu poszczególnych zespołów i jednostek oraz o możliwościach ich udostępniania. Baza danych PRACOWNIA stworzona została właśnie dla potrzeb historyka-archiwisty, nie zaś informatyka. Nie chodziło nam zatem o mnożenie ilości pól oraz komplikowanie relacji pomiędzy danymi, ale o prostą, łatwą obsługę całego systemu oraz jego przejrzystość. W zakończeniu wypada jeszcze zaznaczyć, że każdy z czterech modułów tworzących bazę danych PRACOWNIA stanowić może odrębną całość. Dla potrzeb obecnej prezentacji przedstawiono w sposób najbardziej rozbudowany moduł udostępniania.